

Kertész Imre

GÁLYANAPLÓ

1990–1991

„*Que diable allait-il faire dans cette galère?*”
 („Mi az ördögöt keresett azon a gályán?”)
 (Molière: SCAPIN FURFANGJAI)

„...úgy látszik, hozzátartozik a megpróbáltatás lényegéhez, hogy az ember egy útvonalat visszafelé nyomon kövessen; s Martin e pillanatban már tudta is, hogy ez nem álom, hanem a jövő valami különös jelképe.”
 (Malcolm Lowry: ÁT A PANAMÁN)

„Ma minden művész beszáll kora gályájába”
 (Camus)

„A Természet megkívánja, hogy tudósítást írjanak róla.”
 (Emerson)

1990. szeptember. A tett, a Tett, amelynek elmulasztása szinte metafizikai árnyékot vet az életre. Kafka nagy-nagy büntudata az elmulasztott Tett miatt: nem a „kivándorlás”-e ez a tett, a *Tett*? (Vö. sok mindennel, főleg A KASTÉLY kivándorlásmotívumával.) – Márai, Th. Mann gerinccesége, etikai büszkesége, rátartisága: nem a kivándorlás az alapja? – Kelet-Európában az individuál-etikai probléma nem az, hogy csatlakozzam-e valamely eszmei áramlathoz, s hogy melyiket válasszam, mert bármelyiket választanám is, csak a gyilkosságot, illetve a meggyilkoltatást választhatnám, ráadásul az értelmetlen gyilkosságot, illetve meggyilkoltatást; itt az individuál-etikai probléma, a *valódi*, a kivándorlás vagy az itt maradás problémája, amely idővel metafizikai méreteket ölt, és minden büntudat háttérében az egyedül valódi motívum.

„Rendőri világfelfogás”: Manès Sperber.

Ahhoz, hogy tartós bajokat idézzünk elő, hosszú és kitartó erőfeszítés szükséges: Tocqueville.

Egy unalmas tanulmány, amely abból a merőben téves felfogásból indul ki, hogy az élet előbbre való a művészetnél.

Nincs regényesebb figura, mint a gondolkodó ember. Mert gondolkodni nemcsak ön- és közveszélyes, nemcsak minden szenvedélyt helyettesítő szenvedély, minden kalandnál kalandosabb kaland, hitnél különb bensőség – de ráadásul módfelett szokatlan is.

Sade márki divatja. Könyvei, elő- és utószók tömege. Számomra egyedüli érdekessége, hogy az úgynevezett rosszban az infantilizmus az abszolút domináns. Mintha a pozitívan és nagyszabásúan etikai világképhez érettebb, férfiasabb alkat és agyvelő szükségeltetnék. A bűnözés politikai vetületénél is ugyanez az infantilitás működik, amint ez az uzurpátoroknál annyira szembeötlő. A Demiurgosz, vagyis Sade világ-egyeteme tömény sűrítésben Auschwitz. Csakhogy Auschwitz létrehozói általában nem élveztek, és roppant kevés SS-katona járkált „égnek meredő nemi szervvel”. Inkább hajszoltak voltak és hajszolóok, valami konkrét és metafizikai hajsza áldozatai, semmint hedonisták; az anyag pedig, ami orgazmusukat kiválthatta volna, siralmas. Egyáltalában, ha megpróbálnánk elgondolni De Sade orgiáit, a pizsoknak, a bűznek, a gennyes sebeknek, a vérzésnek és az ürüléknek olyan egyvelegét kellene elgondolnunk, ami a maga lehangelő mivoltában kizárólag elmebajosokat tudna gyönyörre s nem borzalommal és undorral telt részvétre indítani. Sade világa teljes egészében esztétikai világ, Auschwitz realitása viszont megint csak elgondolhatatlan világ, olyan világ, amit csakis az esztétikai képzelet segítségével gondolhatunk el – s ez megint az esztétikai orgazmushoz vezet. Különös, ahogyan az ember valóság és képzelet közt vergődik; végül is a képzelet bűnbeeséséért a valóság iránti undorral bűnhődik, a valóság undorító mivoltáért a képzeletben talál vigaszt. Nem hiszem, hogy az etikai képzelet teremtő aktivitása ne hozná meg ugyanazt a kielégülést, mint egy tízennégy éves gyermek válogatott kínzásokkal végbevitt meggyilkolása, „égnek meredő nemi szervek” közepette. Mindenesetre az ép elme ismérve, hogy egyiket sem: sem az etikumot, sem az elrugaszkodott demiurgoszi képzeteket ne tekintse realitásnak, legfeljebb a képzeletjátékainak, ami egyébként mindig irreális, mert statikus világképet produkál. Az isteni Teremtésre Auschwitz a válasz; Auschwitzra viszont Kolbe atya vagy a Tanító úr. Istenre és Demiurgoszra pedig az életünk a válasz, az egzisztencia mint tanúságtétel, a valaki-valami számára való létezés, az egzisztencia megélése mintegy az egzisztencián kívül álló tapasztalat számára – nevezzük e tapasztalat képviselőjét bárminek, bárkinek, Istennek, kollektív tudatnak (vagy -alattinak), vagy aminek akarjuk. Így tekintve – és csakis így tekintve – hangozhat el a mondás: „Minden jól van.”

Október 10. Az örületből jövünk, az örület vesz körül, és az örületbe tartunk; a halál – egy bizonyos értelemben – nem a test örülete-e? És a racionalitás egyetlen pillanata: nem maga az élet?

Tegnapelőtt a villamoson a teljesen Beckett-figura-forma clochard. A szalag nélküli kalap, inkább tomp (állszalag nélkül: igaz), többretegű rongyai, piszkos sálja (kék-fehér kockás), zsebei, a két szatyor, melyek egyikéből szőlőt evett, szemenként tépve le a láthatatlan fürtről a gyümölcsöt; különben eléggé jól táplált, egészséges külső, láthatóan zavartalanul onéreztes lélek, elképzelhetetlen cipők; szinte a tanult ember hangján kérdezte: „Kérem szépen, ez az ötvenkilences villamos?” Bütykös keze szakadatlanul dolgozott, tapogatott, átrendezte zsebeit, a belső zsebéből kihalászott néhány bankjegyet, egy-két százast meg egy ötvenest, visszarakta, az egyik szatyorból hatalmas, nyitott pengéjű kés került elő, amely áthelyeződött – így, nyitottan – a belső zsebébe stb. Nem látszott elégedetlennek. Egy ember, aki nem tudja követni az aktuális emberi világot. Kívül az „uralkodó szellemen”, távol a technikától, az ideológiáktól, a jelentől, a múlttól: valami örök életformát őriz, kényszerből, a társadalom peremén. Nem arról van szó, hogy igaza van vagy nincs, nem az érzékenyült szív egy

gyenge pillanatáról kell tudósítani, hanem a világ mélységes, szakadékos, megosztó és katasztrófát hordozó hazugságairól, egyenlőtlenségéről – nem a morál, nem is az anyagi színvonal, hanem egyszerűen a szellem, a tudat szintjén. Könnyű lenne holmi tolsztoji következtetésekre jutni; de az idő, amelyben az intelleum megfogyanhatott még, lejárt, elmúlt, s anakronisztikussá vált a fölemelt mutatóujj; ami megmaradt: a néma, fejcsováló döbbenet, a röpke bölintés két atombomba, tömeggyilkosság vagy hasonlók közt.

A város, amelyen naponta keresztülsietek leszegett fejjel, körül se nézve, csak a lyukat keresve, ahová mielőbb bebújhatok és fellelegezhetem, hogy megmenekültem, ma is megmenekültem az itteni úgynevezett élet üldöző fantomja elől...

„Tudni, hogy nem tudunk: magasság / nem tudni, amit tudunk: betegség, / de ebbe tényleg belebetegedhetsz, / s már nem is vagy beteg, / a szent az nem beteg, / mert annyira beteg, / épp azért nem beteg.” – Lao-ce – Karátson Gábor ajándéka. És voltaképpen rádöbbsent a kínai, a hindu stb. bölcsességnek – nem a forrásaira, hanem e források felbuzgásának, lehetségességének titkaira: olyan társadalomban születnek, amelynek se dinamikája, se forradalma, se semmiféle problémája – pusztán csak, mert ezeken a problémákon nem szokás gondolkodni. Ezekben a társadalmakban, ha egyáltalán szokás a gondolkodás, akkor a léten szokás gondolkodni, a halálon. Ebben a tekintetben közelítek e bölcsesség felé, minthogy olyan társadalomban élek, amelynek dinamikája láthatóan az örület és az ezzel járó pusztulás; olyan társadalomban, amelynek csakis hátat fordítva lehet és kell élni. Az élet itt a halálra gondolás, a halálra mint szabadulásra. Másfelől ennek benső gazdagodás útján kell megtörténnie, olyan mérgek által, melyek nem roncsolnak, hanem inspirálnak, nem bódítanak, hanem felébresztenek, nem vaktanak, hanem látóvá, tisztán látóvá tesznek.

Az nem kérdés, hogy van-e Isten vagy nincs. Az embernek mindenképpen csak úgy lehet élnie, mintha lenne.

Éjjeli kapcsolatkeresés a „tudattalanommal”: hallgatott. Csak valami zavaros, kellemeden álmom támadt, kaotikus, apokaliptikus, depresszív álmocska. – Tegnap kínos kaland az autóbuzson, egy húsz-huszonkét év körüli sportos alkatú fiatalember büntetlen durváskodása. Tanulság: nemcsak Isten halt meg, de kalauz sincs. – Az elszabadított, az ép elme, a vékonyka társadalmi fegyelem maradványaira rászabadított csőcselék. Arcok, amilyeneket még sohasem láttam. Afféle elkeseredettség ül rajtuk, mintha a pokol kazánfűtőinek vették volna fel őket Belzebub irodáján, s már eleve olyan kilátástalan feltételekkel, hogy náluk kilátástalanabb helyzetben csak az általuk hevített lángok fölötti üstökben rotyogó kárhozottak lehetnek: most azután, a saját talpukat égető forróságért ezeken állnak bosszút. *Que diable allait-il faire dans cette galère?* Ideálom egy szikár férfi – mondjuk Duchamp –, akit egyetlen mánián (az ő esetében a sakkon) meg a kifejezés végső pontosságán kívül semmi sem érdekel, szórakozni nem jár, életét a minimusra fogja, barátja, lelki és nemi élete nincs, minden mozdulatát az anarchikus célszerűség uralja. Viszont még ő is gondoskodott a kötelező luxusról, amely – minima ratio –, úgy látszik, elengedhetetlen a művész, az alkotó ember számára: nem Európában él – hát még Kelet-Európában! –, hanem New Yorkban.

A modern ember végzetes, gyógyíthatatlan sebzettsége a zenében: először Beethoven-nél. A kvartettek, az Op. 106-os szonáta stb.

Az egész a halálba fordult. Ott így, itt úgy. A beethoveni halálra sebzettség Adynál, Krúdynál.

A világ öngyilkos jellege kijelöli az értelmes teremtmény – az ember – végzetes feladatát.

Kultúra: ez valami egyetemes, valami szellemi, valami valóság, valami élet. A kultúrán túli lét, a nem-kultúra: individuális, tragikus, szaggatott és abszurd lét, stílustalan lét, tetszhalál, amit rohamosan követhet a valódi.

Október 26. Súlyosan depresszív, destrukciós gondolatok közepette töltött napok után tegnap este könnyű, ám sokszerű baleset. A villamos felé szaladtomban megcsúsztam, a lábam előreszaladt, én hátravágyódtam. Percekig nem jutottam levegőhöz, a bordáim recsegték-ropogtak. Érdekes, hogy esés közben a fejemet a magasba kaptam: ha tehát a baleset önromboló tendenciák következménye volt is, másrészt kidomborodott az élni akaró, a konstruktív tendencia. Valóban, a balesetet úgy kell tekintenem, mint egy álmot, miután hosszú napok, hetek óta hiába szölongatom sorsomat, „tudattalanomat”: most, íme, válaszolt. És tényleg, a fájdalomon kívül megkönnyebbülést, sőt nagy megkönnyebbülést érzek. – Ma taxissztrájk, gyalog végig a Mártírok útján, az üzletek előtt kígyózó sorok, káosz, bizalmatlanság, néhány értelmetlen gesztus, szorongás, várakozás, a hangulat némileg, mint 56 ama néhány „légüres” napjában: de, érdekes, a fenyegető anarchia és téboly közepette az élet most végre *valóságosnak* látszik, több mint negyven év totális mesterkéltisége után. Az apokalipszis négy lovasa immár teljesen kivehető a horizonton: *tényleg* errefelé tartanak.

Október 29. Felmérik-e majd, hogy a sztrájk három napján egyetlen ideologikus jelszó sem hangzott el, sem jobb-, sem baloldali? Biztosan nem mérik fel, mert az ellentámadás, mondhatni, ellencsapás ideologikus lesz, jobboldali. Most majd megint a „nemzettel” fognak előhozakodni, akik mit sem értenek a nemzet öngyógyítási és öntisztuló folyamataiból. Az embereknek egyszerűség kell, kenyér, szolidaritás, nevetés.

November 16. Minden nap, amelyen még nem omlik össze a világ, tiszta nyereségnek tekinthető, legalábbis a munkám szemszögéből nézve (AZ ANGOL LOBOGÓ). – – A madarak arca, amint az ablakpárkányon esznek, ezek a komikus, alapjában véve kedves és rokonszenves arcok. Csak meg kell figyelni mohóságukat, hogy a testvéreimnek érezzem őket, hogy felismerjem, ami bennük működik, s ami minden lényben egyforma. Az élet ez, az élet működik mindnyájunkban, az élet hajt, űz mindnyájunkat. Nem kell kétséget táplálni erről az erőről: elpusztíthatatlan. Csak én vagyok elpusztítható, ez a mindennél kétesebb alakzat, amelyben – az én esetemben – az erő formát öltött, véletlen- vagy inkább alkalmyszerűen; az individuum törekénye szemlátó-mást az élet erejével áll fordított arányban, a túl nagy életerő szinte elsöpri hordozóját, ahogy az energia fölemésztí a magját.

December 9. Egy bizonyos életkorban belátni, hogy az önromboló ösztönök infantilis készletések; ettől kezdve felmerül a méltóság kérdése – ezt a szót még leírni is csak utokban, rejtejes írással volna szabad; én azonban kizárólag az életben maradás po-

zitiv választását értem rajta, semmi többet – illetve pusztán csak azt a többletet, amit az életben maradás pozitív döntése magában foglal.

Vettem egy könyvet, amely a magyarországi úgynevezett „népi-urbánus” problémát taglalja; olyan egzotikus, annyira idegen, mintha – mondjuk – az elefántok nemi életéről szóló szakmunkát olvasnék. – A csendes elégedettség, hogy teljesen idegen vagyok hazámban, idegen az emberek közt, idegen a világban. Feladatomban egy másik világ küldötteként teljesítem – miközben e másik világról sem tudok semmi pontosabbat: legföljebb annyit, hogy nem létezik.

Immanuel Kant esete, aki a königsbergi egyetemen magántanárként kétszer pályázott professzori státusra, mind a kétszer visszautasították. Nem a közhelyszerű példázatot kell itt nézni, hanem a mértékadót. Ha egy filozófiai tanszéken Immanuel Kant a professzor, mihez kezdjen akkor a szomszédos tanszék? Helyes tehát, hogy professzorátust nem adnak neki, de hagyják, hogy otthon megírja A TISZTA ÉSZ KRITIKÁJÁ-t. Az e századi gyakorlat viszont már határozott túlzás: nem adnak neki professzori állást, ráadásul lágerbe zárják, vagy egyszerűen meggyilkolják.

December 15. Képtelen és kiszolgáltatott életem meg- és kiismerhetetlen. Az élan vital mozgatja, és az úgynevezett egyéniségem próbálja irányítani, hogy azután ki vagy mi fogja igájába, és hogy végtére is mire való, az rejtély. És egyre tágul a szakadék köztem és köztem.

Th. Mann naplói: önvizsgálat helyett krónika, pontosabban: krónika *mint* önvizsgálat.

Egy újabban tapasztalható szemléletmód, ami egyébként minden katasztrofális fordulatsorozat idején feltámad: a *defetista optimizmus*.

Cioran egy mondata, amelyért a létezésem igazságával kezeskedem: „*Minden könyv egy elodázott öngyilkosság.*”

Allandó siethetnékem, mint aki igyekszik mihamarább letudni, maga mögött tudni az életet. A gyötrelmes külvilág. Napokig hurcolok egy levelet az aktatáskámban, csak hogy ne kelljen bemennem a postára, emberek közé, sorba állni. Életem az élet kerülése, nem egyéb menekülésnél, bujkálásnál, illegalitásnál és tiltakozásnál. Mit fejez ki? Az ittlét elképesztő erőszakátétét, ezt a, valamely abszurd merénylet létrehozta felfoghatatlan és mindenekfölött *természetellenes* állapotot. – Az élet természetellenes. Át kell engedni azoknak az erőknek, amelyek *akarják*, a hatalom akaróinak, azaz az élet elpusztítóinak, a bibliai belzebuboknak, akik az élet felszíni palettáján a fasizmus különböző árnyalataiban jelennek meg (a vöröstől a zöldig és viszont), s akiket az orvostudomány szemszögéből örülteknek, paranoiásoknak szoktak minősíteni. Ők majd elvégzik munkájukat, ahogy az apokalipszisben számukra megjelöltetett. Mi, többiek pedig végignézzük mindannak és mindazoknak a pusztulását, amit és akiket szeretünk, hogy azután könnyebben hajthassuk saját fejünket is a bitó, a világhatasztrófa csapása alá.

Kafka balról jobbra *írt*, de jobbról balra *rajzolt*. – Van ennek valami jelentősége? Van-e még bárminek bármilyen jelentősége? A szeretet. Ez túlél. Mint a szegyen, mint a kín.

Nem kétkedem a világ tökéletlenségében. És ez egy szerencsétlen, emberszerű istenség feltételezésére készlet.

*

1991. január 5. Radikális utak és radikális útvesztők. A múlt év bizonyága: nem élhetek radikalizmus, önsorsrontás nélkül. Írószövetségi kilépési nyilatkozat. Mintha a szabadság, a szellem afirmációjának egyetlen módja a szembefordulás lenne, a szó szoros értelmében vett szélsőségig való szembefordulás, egészen a „társadalom” (idézőjelben, mert ami itt körülvesz, még csak nem is valódi társadalom) peremére szorító szembenállás, mindent kockáztató, áldozatos vagy, legyen, áldozati szembenállás. Thomas Bernhard példája, aki a HELDENPLATZ-ban úgyszólván zsidóvá lényegülve fordult szembe a banditákká alakult hivatalos erénycsőszökkel; Beckett példája, és az ellentétes példa, Sartre, a radikális útvesztőben vétegyő, akit végezetül a konform (bár ellenkonform) karámjába tereltek. Mindenre elszántan, addig élek csak, amíg az életem probléma; s ha a halálra gondolok, Schubert megváltó halálcsilingelése jut az eszembe – ő tudott valamit a nemlét öröméről.

A történelem, úgy tűnik, nem egyéb, mint az évezredek óta tartó kétségbeesett és folyamatos próbálkozás, hogy az ember valahogyan kilábaljon az örületből.

Úgy látszik, az embernek szüksége van arra a képzetre, hogy amíg ő él, a világmindenségben valahol egy trónus ragyog fölötté, és az adminisztráció szakadatlanul működik – lehetőleg az ő lelki üdve érdekében.

Ha azt mondom: Isten, ez természetesen metafora csupán, mint egyébként minden, amit mondok, pontosabban, amit mondhatok, ami a nyelv által mondható.

Január 22. Világkatasztrófa-hangulat. „Öbölháború.” Félelem a kutyáktól meg az emberekől. Fogyatozó aktivitás. Foucault-ról: „Az én az új stratégiai lehetőség” (Paul Veyne). „Az én, amely megvalósítandó műnek tekinti önmagát...” – Nem új, de biztató; mondhatni, az egyetlen biztató.

„Istent mindenütt meg lehet találni, a templomban is”: jellegzetes Márai-fordulat. Továbbá: az újfajta fanatikus – mondja –, a korrupt fanatikus. Aztán: „A SZÓZAT-ot újra kell írni. Még így tanultuk: »A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely...« De a valóság ez: a nagyvilágon kívül nincsen számunkra hely. Az e betűt el lehet hagyni.” (321. o.)

A vereségnél csak a győzelem megalázóbb.

Nem tudom, ki bennem az, aki ír, aki író. És ez jól van így. Szükségtelen megerőltetések nélkül van jól így, a nagy írók oly gyakori és rettentő neurózisa nélkül. – Másrészt: milyen író, aki bennem ír, aki bennem „az” író? Minthogy nem ismerem, mint-hogy azon kívül, hogy munkára hajszol, teljesen közömbös nekem: a kérdés föl sem merül. Ha meg felmerül, én nézek szembe vele, s teljes nyugalommal, a vállamat vonogatva felelem: „fogalmam sincs róla, de egyébként teljesen mindegy”.

Isten Auschwitz, de az is, aki Auschwitzból kihozott. És aki kötelezett, sőt rákényszerített, hogy minderről számot adjak, mert hallani és tudni akarja, hogy mit tett.

Ha majd halott leszel, élvezd a csendet.

Az emberek végül is rákényszerülnek, hogy korruptak legyenek, de az emiatti elkerülhetetlen onmegvetésükért egyszer mindig bosszút állnak – valaki máson.

Március. A „racionalisták”, vagyis az optimista menekülők (a teljes élet, az abszurd és a hit elől menekülnek) sosem fogják megérteni, hogy a „történelmi szükségszerűség” pusztá eszméje elegendő, hogy Auschwitzhoz vezessen. A „történelmi szükségszerűség” botjának másik oldaláról nézve viszont Auschwitz „racionalizálhatatlan”, s mint-hogy így van, tehát nem is szükségszerű. – Szavak ezek, amelyek híján vannak ama mély jelentésnek, ami az életünk, és vele Auschwitz is.

Április 3. A tegnapi nap. Reggel AZ ANGOL LOBOGÓ korrektúrájának visszavitele a kiadóba. Felcsigázó napfény, ragyogó ég, élénk szél. A kiadóban csupa nyájas arc, készséggesség stb. A Gellérrtel szemben lévő autóbusz-megállóban a lány, akiről a szél lefújta fekete sálját; nem vette észre; a mosolya, amikor az elvesztett sálat visszaadtam neki. Délben a kórház. Anyám mint egy auschwitzi muzulmán. Az öregasszonyok üvöltő beszélgetése a folyosón. „A zsidót büntetlenül lehet gyilkolni” – kiáltja vastag, beteg, erős hangon az egyik. Tizenkét éves volt a kislánya, amikor Auschwitzban megölték. „Ki bűnhődik érte?! Ki?!” – kiáltozta dúltan, de félelmesen, mint valami bibliai matróna. Beszélgetés a kövér, húsos arcú, keleties típusú főnövérrel anyámról. Hogy nem eszik, hogy ha sikerül is belédiktálnom egy banánt – ugyan mi értelme? „Mit hasznosít belőle? – mondja. – Semmit.” Hogy a meleg idő eljövetelét már aligha fogja megélni: a májusi melegekben – ígymond – összeomlik a keringés. Panaszoltam, hogy nincs kapcsolatom vele, abban az értelemben, ahogyan „a haldokló mellett vagyunk” – tehát hogy vigaszt nyújthatnék anyámnak, fognám a kezét, és hallgatnám utolsó szavait: egyszerűen tehetetlen vagyok, hiszen az agyér-elmeszesedés lehetlenné teszi a szó valódi értelmében vett kapcsolatot. Haza, csapzottan, izzadtan a földalattin, a metrón. Közben elküldendő szövegek fénymásoltatása. Otthon egy levél, amerikai kiadótól, hogy kiadnák a S.-TALANSÁG-ot. Hiányos angoltudásom miatt csak félig értem, nem tudom, mit tegyek. Annyira elfáradtam, hogy tíz-tizenöt percre mélyen elaludtam. Már esteledett. Elbúcsúztam A.-tól, visszaindultam a Török utcába, hogy valamit dolgozzam még. A Moszkva téren egy férfi elállja az utamat, a szó szoros értelmében. Olyan negyvenesnek látszott, de már őszülő; borostás arc, a szeme alatt mély táskák, szürke arcbőr, elhanyagolt, züllött külső, farkész, ravasz, de a mélyén kétségbeesett, esengő kifejezésű tekintet. Mintha nem egészen lett volna valóságos, inkább úgy festett, mint egy züllött pesti figurát játszó színész maszkja. Hiányos fogsorán látszott, hogy ez a fogsor nemrég még ép volt. „Lám, lám – szólít meg –, hiába, a művészek nem öregszenek”; hogy milyen jól tartom magamat – folytatja, vagy valami hasonló szöveg. Ugye, nem ismer meg? – kérdezi, látva a megdöbbenésemet. Akárhogyan töröm is a fejemet, biztos vagyok benne, hogy még sohasem láttam ezt az arcot. „Hát hol dolgozott a hetvenes évek végén?” – kérdi. A számonkérő hangra megrémülök, mint akinek valami rejtegetnivalója lenne – az egész olyan, akár egy álom. „Hol dolgoztam volna? – felelem: – Otthon.” „Na ugye” – vágja rá erre, valami megnevezhe-

tetlen diadallal. Célzásokat ejt róla, de valamely, szinte zsaroló módon, hogy időközben „nagy művész” lettem, s hogy ő nagyon örül ennek. Azután mond egy nevet, amely név persze korántsem biztos, hogy az ő neve: és hozzáteszi, hogy a Kiadói Főigazgatóságon dolgozott. Jól megnézem, ismét letenném rá az esküt, hogy soha életemben nem láttam; egyébként sem jártam soha az általa megnevezett hivatalban. Most zavaros történet következik, hogy a napokban jött ki a börtönből: ez egyébként biztosan igaz volt, látszott is rajta. A mese, hogy miért ült, cseppet sem fontos, részben nem értem, részben minden szó hazugság volt. „Én aztán mindent megtettem az új rendszerért” – mondja. Nem akarom hallani ezt a szörnyű szöveget; hogy, mondja, a „Népköztársaság” elleni izgatásért ült, meggyás. Nem akarom tudni, hogy miért ült; remélem, köztörvényes okból; ha politikaiból, akkor biztos, hogy ez a politikai ok nem lehet számomra rokonszenves. Végte pénzt kér – amire kezdettől fogva vártam. Megkönnyebbülök. Áttér a tegezésre. „Nézd, te nem vagy kispolgár – mondja –, ezért kérek tőled.” Hogy két vacsorát fizessek neki, meg egy ebédet. Rettentő készség buzdul föl bennem, szinte testvéri érzés, undorral keverve. Adok neki ötszáz forintot. „Adjál még százat, hogy egy doboz cigarettát is vehessek” – mondja. Adok. Megölel és megcsókol, visszacsókolom. Mélyen meg vagyok hatva. Jókívánságokat motyogva felszálok egy villamosra, mint aki nagy veszélyből szabadult. – Az egész nap teljesen álomszerű volt, a végén ezzel a felfokozott befejezéssel, amelyben még ma délelőtt is valami mélységes, de szavakba nem foglalható jelentést érzek. Mintha valamilyen misztériumban részesültem volna, mintha – megfejthetetlenül rejtelmes okokból – valamilyen titkos beavatási szertartáson kellett volna hirtelen átesnem; és mintha, szerényen, tőlem telhetően, de megálltam volna a helyemet. – Ma délelőtt, jóval fáradtabban, józanul, egynapos távlat birtokában sem értem az egészet, de ugyanezt érzem, valamilyen belső hálával és szerény, félénk elégedettséggel. – – – Lót találkozása a menedéket kérő angyallal.

Én sohasem hittem mást a korról, mint aminek a kort láttam és megéltem. Most venni csak észre, hogy az emberek mindvégig hittek valamit, hittek valamiben, mialatt átéltek, amit átéltek, vagy legalábbis nem hitték, hogy azt élik át, amit átélnek. Sokuk számára ez tette lehetővé a túlélést, sőt a jólétet, netalán az életen vett diadal érzését; jól kell látni azonban, hogy egyúttal ebbe is rokkantak bele. Ez a rokkantság súlyosan sújtja a kreativitást, mint a rák, mint a szklerózis, úgy meszesíti el, úgy burjánzik rá az alkotóerőkre; a szellem csakis a tiszta megélést viseli el, alkotóként csakis az olyan áldozat kerülhet ki a korból, akit a kor teljesen eltiport, s ő mégsem tört össze. Furcsa paradoxon, az alkotó ritkasága mutatja az ilyen marginális véletlen teljes aleatorikáját.

Rabságot, szabadságot: mindent hamis tudattal élnek, hamis történelmi s hamis egzisztenciatudattal. A legvigasztalóbb eset még a visszája, amikor a rabságot szabadságként s a szabadságot rabságként élik; azért vigasztaló ez, mert legalább egyszerű és egyúttal nevetséges is. A bonyolultabb esetek már komorabbak, s többnyire veszélyesek.

Április 12. Tegnapelőtt meghalt. – – – – Előtte a hirtelen megbetegedés miatt lemondott bécsi út. Influenza. Tályogos fog. A keddre virradó hajnalon különös, zaklató, figyelmeztető (és fenyegető) álom. A három-négy év előtti furcsa Megváltó-álommal való párhuzam. Félreérthetetlen intelem: a Megváltó azt üzenete, hogy vál-

ságban van, hogy elhanyagolt, s hogy büntetni készül – engem, azaz önmagát. Vigyázni tehát, keresni a kapcsolatot a mindenek mélyén rejlő ősboldogsággal, a teremtéssel; írni; s másrészt ügyelni az engem körülvevőkre – magányt keresni, sőt megteremteni azt, de lehetőleg mégsem bűnösen felszámolva mindent, ahogyan szoktad.

Arra az (alkalmasint „ismeretelméleti”) kérdésre, mennyire bizonyos, hogy élünk, ezt a választ lehet adni: valamivel kevésbé, mint az, hogy meghalunk.

Max Brod Kafkáról: „*le coeur triste – l'esprit gai*”. Mélyen titkolta súlyos depresszióit, mindig kész volt egy nagyot nevetni.

Kezdem átlátni, hogy engem az öngyilkosságtól (Borowski, Celan, Améry, Primo Levi stb. példájától) az a „társadalom” mentett meg, amely a KZ-élmény után az ún. „sztálinizmus” képében bebizonyította, hogy szabadságról, felszabadulásról, nagy katarziszról stb.: mindarról, amiről szerencsésebb világújakon értelmiségi, gondolkodó, filozófusok nem csupán szavaltak, de amiben nyilván hittek is, szó sem lehet; amely nekem a rabélet folytatását garantálta, és így mindenféle tévedésnek még a lehetőségét is kizárta. Ez az oka, hogy engem nem ért el a csalódás ama tengerárja, amely a szabadabb társadalmakban élő, hasonló élménykorú embereknek mintegy e dagály elől szaladó lába körül csapdosni kezdett, majd – hiába szaporázták a lépést – lassan a torokukig felért. Ahogy múltak az évtizedek, sorra elvettem a megtévesztő szabadság megtévesztő jelszavait, a „megmagyarázhatatlan”, a „történelmi tévedés”, a „racionálizálhatatlan” meg a hasonló tautológiákat; a felülemelkedés gesztusait; nem kísértett meg az önsajnálát, meglehet, az igazi emelkedettség, az isteni tisztánlátás sem; de tudtam már, hogy gyalázatomban nem egyedül csak gyalázat, hanem megváltás is rejlik, ha szívem elég bátor, hogy a megváltást: a kegyelemnek ezt a, bizony, igencsak ádáz formáját befogadja – hogy ebben az ádáz formájában egyáltalán a kegyelemre ismerjen. – – – Mi a különbség? Nem elutasítani, hanem befogadni, nem nemet, hanem igent mondani – elérkezni az élet, a valódi, az ideológiáktól meg nem hamisított, az énem szennyezéseitől megtisztított élet rejtelmes kapujához. Kinyúlik-e?

Ha agyoncsapok egy kellemetlenkedő bogarat, *értelemszerűen* az alábbi kérdések merülnek fel: miért létezik a bogár, ha léte ilyen könnyűszerrel elsöpörhető, vagyis, hogy egyes élőlények könnyűszerrel agyoncsapják, más élőlények pedig esetleg táplálkoznak vele? Ha ennyire borzalmas sorsra születik, miért ennyire szapora, miért van ennyi egyed belőle? Értelemszerűen azt lehetne rá felelni, védekezésül, a fennmaradás végett, hiszen sokat agyoncsapnak és sokat megesznek közülük. De ha így van, miért egyediek, miért van tehát következésképpen mégiscsak valamiféle egyéniségük? Az értelemszerű válasz erre nyilván: azért, hogy egyedi halálfélelem legyen bennük, hogy tehát ilyenképpen a fennmaradásukat szorgalmazzák. – Mindezek a kérdések csupán azért, hogy világos legyen: minden értelemszerű kérdés az értelmetlenséghez vezet; az értelem tehát sosem vezethet el az igazsághoz, ahhoz az igazsághoz, amely a létet megteremtette és fenntartja – ha ugyan igazság ez, és nem valami egészen, egészen más, amire nemhogy szavunk, fogalmunk, intuitív sejtelmünk, de semmiféle, egyáltalán semmilyen érzékünk sincs, legalábbis, amíg e világ része vagyunk, vagyis, amíg élünk.

Lao-ce Tao te king: „az én, az visszafordul, / ballag az égi úton”...

Életemnek talán egyetlen pillanata sem volt, amikor ezt az életet teljes egészében a magaménak éreztem volna. De ki az bennem, aki birtokolni akar? És ki az, aki él? – Életem idegensége a halál szükségszerűségét bizonyítja. (És halálom nem lesz-e ugyanennyire idegen?) Élni természetellenes. (Nevezhető kegyelemnek vagy büntetésnek is – kinek-kinek tetszése, még inkább az élete szerint.)

Utoljára az úgynevezett „identitásomról”: az vagyok, akit zsidóként üldöznek, de nem vagyok zsidó.

A világra jellemző a mostanában oly gyakran felhangzó kérdés: mitől is bukott meg a kommunizmus (bolszevizmus, szocializmus vagy akárhogy is hívják); de azt senki sem kérdezi, hogy mitől, hogyan tudott fennmaradni egyáltalán ilyen sokáig.

Egyetlen – látszólagos – jó tulajdonságom sem azonos önmagával, és valamennyi tulajdonságom arra jó csak, hogy még nehezebbé tegye az életemet.

Egy nagy felismerés megéri, hogy egy napra felhagyjunk hétköznapi szokásainkkal.

Az igazán vallásos ember imádsága az önvizsgálat akkor is, ha az messzire sodorja a hittől és Istentől is.

Június 30. A tegnap esti Thomas Bernhard-megemlékezés az osztrák televízióban. A két Burg Theater-színész és Klaus Peymann: „A betegségem a tőkém” – idézték, amit oly gyakran mondogatott. Egyszerre csak abbahagyta a gyógyszerek szedését. Ettől a pillanattól kezdve teljes mértékben lefegyverezte magát a halál előtt, úgyszólván hívó mozdulattal nyújtotta felé a kezét, akár egy vert hadsereg hadifoglya. – Nem lehetséges-e, hogy én – valójában – mindig az életre spekulálok? Ami tán nem volna hiba, de... Ha az életre spekulálok, miért nem az élet inspirál, miért keresem az inspirációt a megaláztatásban, a reménytelenségben, a halálban? Vagy nem alapvető morális elfajulás ez, van benne valami igazolható? Netán éppen az élet igazolja?... Lassan már nem is az igazság érdekel, egyedül csak az inspiráció, mert az inspirációban van az igazság; az inspiráció a próba, a katalizátor; de kiegyensúlyozottabb korszakaimban az inspiráció eltűnik, mintegy feloldódik az elégedett érzések olajos fürdőjében. – Bernhard mindig az áldozatokkal – élete végén a zsidókkal – azonosította magát, nyilvánvalóan az inspiráció kedvéért.

Július 4. Végeredményben így is megfogalmazható: tiszta tudatot előállítani. Min alapulhatna ez? A demonstratív folyamaton, annak bemutatásán (és felmutatásán), ahogyan a tiszta tudat előállításáért folyó küzdelem zajlik: ez elegendő – és csakis ez az, ami elegendő. Az eredmény nem holmi megcáfolhatatlan igazság – dehogy, pusztán csak az ép elme funkcionálásának biztató lehetősége, pontosan: a tanúskodás e lehetőségéről.

Július 15. A különös anyagok, amikből állunk, amiket a testünk termel, amik maga a testünk: a köröm, a haj, a lábujjak, az epevezeték, a nyúltagy stb. A gyomorsav állítólag

a sósavnál mérgezőbb... Fizikai létanyagom éppolyan idegen a tudatomtól, amennyire a születésem körülményei (az időpont, a helyszín, aztán például zsidóságom) is idegenek a lelkemtől, tiszta emberi egzisztenciámtól. Lapos gondolkodás ez? Ha nem: hogy lehet, hogy ennyire kevés helyet foglal el a filozófiában is és az ember köznapi gondolatai közt is? Talán túl bizonytalanná tenné az ember amúgy is bizonytalan létezését? Vagy ellenkezőleg: erről beszél minden és mindenki, a paradicsomból való kiűzetés története, a platóni ideák megfogalmazása és a még sokkal, sokkal régebbi példázatok óta, a szétszaggattatás ezeryi mítoszától kezdődően.

Az ideiglenesség, ahogyan élünk. Az elhanyagolt szemölcsötől az elhanyagolt erkölcsi ügyekig; a beletörődés testünkbe, lelkünkbe, körülményeinkbe... A legyintés: *addig* most már jó lesz így, ahogyan van...

Kár lenne nem látni, hogy ebben a jóvátehetetlen és katarzisz nélküli világban minden tragédiába, minden tragédia pedig katasztrófába fordul.

Ma hajnali álom. Apám, anyám fiatalon, mint régi-régi fényképeiken. Apám fényes, fekete haja, az arca. Anyám lányarca, mint ama barna tónusú fotón, a hajában virágokkal. Ugy is ülnek, mint akik fényképezkedéshez készülődnek. Apám súg valamit anyámnak, mindketten szerelmesen kuncognak, anyám eltakart szájjal. Hallom, amit apám anyámnak mondott, s ez ironizálásra készített – ha hirtelen fel nem ébredtem volna, mégpedig azért, hogy ezt az ironizálást a legélesebben, szinte valami rémült haraggal magamnak megtiltsam. Pontosan tudtam: ezek a szavak, amiket apám anyámnak mondott, ez az udvarlás, ami majd meggyőzi anyámat, ez a szerelmi játék a nekem oly ismerős fiatalok közt az én születésemhez vezet majd, az én világra jöveletemet fogja eredményezni. S elfogadtam. Őket is, magamat is.

Ahhoz, hogy valaki – dehogyan az „emberiség”! – csupán a saját élete megváltója, föloldozója lehessen, egy teljes, hihetetlenül intenzív és állandó belső munkával eltöltött élet szükséges. Az embernek van egy förtelmes élete – a történelem –, és van egy nála sokkal bölcsőbb, hatalmas világmeséje, amelyben istenséggé, mágussá válik; és ez a mese éppoly csoda, mint amilyen hihetetlen a történelmi, a „reális” élete.

Augusztus 11. Minden véget ért, és minden újrakezdődött; de máshol kezdődött, és talán máshová visz. Tegnapelőtt éjszaka az erkélyen, hűvösödő szélfutatok, a Pasaréti úti fák nagy, felhőforma, sötét lombozata, alatta az aranyló világítás – egy pillanatig, mintha nem is ez a jól ismert lidércváros volna. Mély-mély melankólia, emlékek, mintha az elmúlás környékezne, csupa közhely, csupa valóság, csupa unalmas igazság, akár a halál.

L., az író, aki viszonylagosnak fogja fel az irodalmat. Szemben Schönberg nézetével, miszerint a művészethez elég az igazság, L. szerint a művészetnek a túlélést kell szolgálnia: hiszen, mondja, ha meglátjuk a pusztá igazságot, akkor nem marad hátra más, mint hogy felkössük magunkat – vagy netalán azt, aki az igazságot nekünk megmutatta. Nem éppen szokatlan magatartás; nem csodálkoznék, ha L.-ről kiderülne, hogy családapa, s csupán a gyermekei jövőjéért teszi, amit tennie kell. Csakhogy a viszonylagos irodalom mindig rossz irodalom, és a nem radikális művészet mindig közepsze-

rű művészet: jó művésznek nincs más esélye, mint hogy igazat mondjon, és az igazat radikálisan mondja. Ettől még életben lehet maradni, hiszen a hazugság nem az egyetlen és kizárólagos föltétele az életnek, ha sokan nem látnak is egyéb lehetőséget.

Mostanában gyakran elképzelek valakit, homályos alak, egy emberi lény, kortalan, persze inkább idős vagy legalábbis idősödő férfi. Jön-megy, végzi a dolgát, éli az életét. szened, szeret, elutazik, hazatér, olykor beteg, máskor úszni, társaságba, kártyázni jár; mindeközben azonban, amint akad egy szabad perce, tüstént benyit egy eldugott fülkébe, gyorsan – és mintegy szórakozottan – leül valami ócska hangszer elé, leüt néhány akkordot, majd félhalkan improvizálni kezd, évtizedeken keresztül játssza ugyanegy téma immár számtalanadik variációját. Nemsoká felugrik, mennie kell – de amint újabb szabad ideje adódik, ismét ott látjuk őt a hangszernél, mintha az élete csak amolyan két játék közötti, kényszerű közbevetés volna. Ha ezek a hangok, amiket a hangszerből kicsal, mondjuk megállnának, és egymásba sűrűsödve mintegy megfagynának a levegőben, talán valami görcsös kataton mozdulatra emlékeztető jégkristályképződményt látnánk, amelyben, jobban is megnézve, kétségkívül felismerhető volna valamilyen kifejező szándék makacssága, ha csupán a monotóniáé is; ha megnetán lekottáznánk, végül alighanem ki lehetne venni egy mindegyre sűrűsödő fúga bontakozó körvonalait, mely mind határozottabban tör célja felé, csak hogy e célt mind távolabbra tolja, taszigálja magától, s így mégis mind bizonytalanabbá válik. – Kinek játszik? Miért játszik? Maga sem tudja. Sőt – és azért mégiscsak ez a legfurcsább – nem is hallja, hogy mit játszik. Mintha a kísérteties erő, amely újra meg újra odaparancsolja a hangszerhez, megfosztotta volna a hallásától, hogy egyedül neki játsszon. – De ő legalább hallja-e? (A kérdés azonban, lássuk be, értelmetlen: a játékost, természetesen, boldognak kell elképzelnünk.)

Gion Nándor

HA MAJD MEGRITKULNAK A CSILLAGOK

M. Holló János egy Beretta márkájú pisztolyt kapott ajándékba a Gashi nevű kereskedőtől, akinek három boltja volt a városban, de mégis sokat panaszkodott, mert már hónapok óta nem kapott minőségi árut a nyugati országrészekből, így hát főleg Szivárvány Ervin gyógyteáit árusította tisztos haszonnal, mert a gyógyteák a Szivárvány Harcosai titokzatos és bölcs tanítómesterének, a Nagy Fehér Madárnak a receptjei szerint készültek, és megbékéltették a szíveket, és megnyugtatták a lelkeket, az emberek meg vásárolták a gyógyteákat, mert a háborúban békés szívre és nyugodt lélekre vágytak, emellett természetesen lőfegyvereket is vásároltak, és Gashi titokban lőfegyvereket is árusított, sokan árusítottak akkoriban már lőfegyvereket, ezeket is vásárolták az emberek, és nem is titkolóztak, M. H. János egyszer a saját szemével látta, hogy a bömbölő motorkerékpárokat kedvelő bukósisakos fiatal emberek egy külvárosi kocsc-